

ЄМЕЛЬЯНОВ М.В., здобувач
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.72.(477)

КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПЕРЕДБАЧАЮТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШАХРАЙСТВО

Розглянуто питання щодо кваліфікуючих ознак складів злочинів, що передбачають відповідальність за шахрайство, та запропоновано шляхи вдосконалення чинного кримінального законодавства.

Ключеві слова: шахрайство, склади злочинів, кваліфікуючі ознаки.

Рассматриваются вопросы квалифицирующих признаков составов преступлений, предусматривающих ответственность за мошенничество, и предлагаются варианты усовершенствования действующего уголовного законодательства.

Ключевые слова: мошенничество, составы преступлений, квалифицирующие признаки.

Considered issues concerning qualifying signs the crimes, which include liability for fraud and proposes options to improve the criminal law.

Keywords: fraud corpus delicti, qualifying elements

Склади злочинів за ступенем їх суспільної небезпечності традиційно поділяють на основні і кваліфіковані.

Основні складі злочинів містять у собі основні ознаки конкретних злочинів і передбачаються у диспозиціях відповідних статей Особливої частини КК України.

Під кваліфікованими розуміють складі злочинів, які наділені ознаками, що посилюють відповідальність, тобто крім ознак основного складу вони також містять ознаки, що характеризують підвищену суспільну небезпечність діяння порівняно з основним складом. Отже, кваліфікований склад – це склад злочину з обтяжуючими обставинами (кваліфікуючими ознаками). Такі складі містяться у частинах статей, які передбачаються після ознак основного складу, встановленого у диспозиції певної статті. Залежно від конструкції статті та розподілу кваліфікуючих ознак за відповідними частинами статей в науці виділяють: 1) складі злочинів зі звичайними обтяжуючими ознаками (кваліфіковані складі злочинів, наприклад, ч. 2 ст. 190, ч. 2 ст. 222, ч. 2 ст. 289, ч. 2 ст. 308 КК); 2) складі злочинів з особливо обтяжуючими ознаками (особливо кваліфіковані складі злочинів, наприклад, ч. 3 ст. 190, ч. 3 ст. 289, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 410 КК); 3) складі злочинів з винятково обтяжуючими ознаками (винятково кваліфіковані складі злочинів, наприклад, ч. 4 ст. 185, ч. 4 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 190 КК); 4) складі злочинів з надзвичайно обтяжуючими ознаками (надзвичайно кваліфіковані складі злочинів, наприклад, ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 186, ч. 5 ст. 191 КК) [1, с. 157].

При цьому звертає на себе увагу те, що однакові обтяжуючі обставини (кваліфікуючі ознаки) у різних статтях можуть належати до різних кваліфікованих складів, тобто тотожним кваліфікуючим ознакам може надаватися різний ступінь кваліфікованості. Це повною мірою стосується також і складів злочинів, які передбачають відповідальність за шахрайство, що потребує відповідних наукових досліджень.

Питання щодо кваліфікуючих ознак складів злочинів взагалі та шахрайства зокрема розглядалися у роботах таких вітчизняних вчених, як П.П. Андрушко, В.О. Глушков, В.К. Грищук, Ю.П. Дзюба, О.О. Дудоров, В.П. Ємельянов, М.Й. Коржанський, М.Л. Кривоченко, П.С. Матишевський, М.І. Мельник, А.А. Музика, В.О. Навроцький, М.І. Панов, О.В. Смаглюк, В.П. Тихий, Є.Ф. Фесенко, М.І. Хавронюк та інші. Але переважну увагу в цих дослідженнях приділено розгляду кваліфікуючих ознак, які містяться у конкретних складах злочинів, без порівняння їх з кваліфікуючими ознаками, що містяться у споріднених складах злочинів. Тому метою нашої публікації є розгляд питань щодо кваліфікуючих ознак складів злочинів, що передбачають відповідальність за шахрайство, у порівнянні їх між собою, встановлення певних неузгодженостей та пропозиція шляхів удосконалення закону про кримінальну відповідальність за шахрайство.

Ознаками основних складів шахрайства встановлюється відповідальність за заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (ч. 1 ст. 190

КК), шахрайство з фінансовими ресурсами (ч. 1 ст. 222 КК), заволодіння шляхом шахрайства вогнепальною зброєю (крім гладкоствольної мисливської), бойовими припасами, вибуховими речовинами вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами (ч. 1 ст. 262 КК), транспортними засобами (ч. 1 ст. 289 КК), наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами (ч. 1 ст. 308 КК), прекурсорами (ч. 1 ст. 312 КК), обладнанням, призначеним для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 1 ст. 313 КК), офіційними документами, штампами чи печатками (ч. 1 ст. 357 КК), паспортом або іншим особистим документом (ч. 3 ст. 357 КК), зброєю, бойовими припасами, вибуховими або іншими бойовими речовинами, засобами пересування, військовою та спеціальною технікою чи іншими військовим майном (ч. 1 ст. 410 КК).

Кваліфікуючі ознаки містяться у відповідних частинах вказаних статей і щодо випадків, які кваліфікуються як шахрайство, передбачаються таким чином.

У ч. 2 ст. 190 КК – шахрайство, вчинене повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому; у ч. 3 ст. 190 КК – шахрайство, вчинене у великих розмірах або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки; у ч. 4 ст. 190 КК – шахрайство, вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою.

У ч. 2 ст. 222 КК – ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або завдали великої матеріальної шкоди.

У ч. 2 ст. 262 КК – ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб; у ч. 3 ст. 262 КК – вчинені організованою групою.

У ч. 2 ст. 289 КК – ті самі дії, вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони завдали значної матеріальної шкоди; у ч. 3 ст. 289 КК – вчинені організованою групою або якщо вони завдали великої матеріальної шкоди.

У ч. 2 ст. 308 КК – ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 306, 307, 310, 311, 312, 314, 317 цього Кодексу, або у великих розмірах; у ч. 3 ст. 308 КК – вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою.

У ч. 2 ст. 312 КК – ті самі дії, вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або у великих розмірах; у ч. 3 ст. 312 КК – вчинені організованою групою осіб в особливо великих розмірах.

У ч. 2 ст. 313 КК – ті самі дії, вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 306, 312, 314, 315, 317, 318 цього Кодексу; у ч. 3 ст. 313 КК – вчинені організованою групою або з метою виготовлення особливо небезпечних наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

У ч. 2 ст. 357 КК – ті самі дії, якщо вони спричинили порушення роботи підприємства, установи чи організації або вчинені щодо особливо важливих документів, штамів, печаток.

У ч. 2 ст. 410 КК – ті самі дії, вчинені військовою службовою особою повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або такі, що заподіяли істотну шкоду; у ч. 3 ст. 410 КК – якщо вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці.

До основного складу, передбаченого у ч. 3 ст. 357 КК, не встановлено взагалі жодних кваліфікуючих ознак.

Отже, частіше за все у статтях, що встановлюють відповідальність за шахрайство, згадуються такі кваліфікуючі ознаки, як вчинення злочину повторно (статті 190, 222, 262, 289, 308, 312, 313, 410 КК) або за попередньою змовою групою осіб (статті 190, 262, 289, 308, 312, 313, 410 КК), які передбачаються як звичайні кваліфікуючі ознаки у всіх випадках. В якості звичайних кваліфікуючих ознак передбачаються також завдання значної шкоди (ч. 2 ст. 190, ч. 2 ст. 289 КК) та заподіяння істотної шкоди (ч. 2 ст. 410 КК). Тоді як завдання шкоди у великих розмірах в одних випадках передбачається як звичайна кваліфікуюча ознака (ч. 2 ст. 222, ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 312 КК), в інших випадках – як особлива кваліфікуюча ознака (ч. 3 ст. 190, ч. 3 ст. 289 КК), а завдання шкоди в особливо великих розмірах в одних випадках передбачається як особливо кваліфікуюча ознака (ч. 3 ст. 289, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 312 КК), в інших – як винятково кваліфікуюча ознака (ч. 4 ст. 190 КК). Також вчинення шахрайства організованою групою в одних випадках передбачається як особливо кваліфікуюча ознака (ч. 3 ст. 262, ч. 3 ст. 289, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 312, ч. 3 ст. 313 КК), в інших – як винятково кваліфікуюча ознака (ч. 4 ст. 190 КК).

Більше того, якщо у відповідних частинах ст. 190 КК йдеться про шахрайство, яке завдало значної матеріальної шкоди або вчинене у великих чи особливо великих розмірах, то у ст. 222 КК згадується лише про завдання великої матеріальної шкоди, у ст. 289 КК – значної або великої матеріальної шкоди, у статтях 308 і 312 КК – про вчинення злочину у великих або особливо великих розмірах, у ст. 410 КК – лише про істотну шкоду, а у статтях 262 і 313 КК взагалі немає будь-яких згадувань про розмір шкоди; якщо у відповідних частинах статей 190, 262, 289, 308, 312, 313 КК в якості кваліфікуючих ознак вказуються вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб або організованою групою, то у ст. 410 КК йдеться лише про вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, а у статтях 222 і 357 КК відсутні такі кваліфікуючі ознаки.

Вказана різноманітність та непослідовність у підходах до передбачення однакових кваліфікуючих ознак у складах злочинів, що передбачають відповідальність за шахрайство, свідчить про недосконалість та неузгодженість положень розглядуваних статей та потребує вдосконалення закону про кримінальну відповідальність за шахрайство шляхом уніфікації його положень у частині встановлення кваліфікуючих ознак у відповідних статтях Кримінального кодексу.

Крім того, певного вдосконалення та уніфікації потребує закон про кримінальну відповідальність за шахрайство також у частині визначення та закріплення у законі змісту деяких конкретних кваліфікуючих ознак, які містяться у розглядуваних статтях кримінального закону. Насамперед тут маються на увазі такі кваліфікуючі ознаки, як вчинення злочину повторно та заподіяння певної матеріальної шкоди.

Поняття повторності злочинів дається у ст. 32 КК України. Зокрема, у ч. 1 ст. 32 КК вказується, що повторністю злочинів визнається вчинення двох або більш злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті цього Кодексу, а у ч. 3 ст. 32 КК йдеться про те, що вчинення двох або більш злочинів, передбачених різними статтями цього Кодексу, визнається повторно лише у випадках, передбачених в Особливій частині цього Кодексу, тобто закон визнає два види повторності: 1) повторність тотожних злочинів і 2) повторність однорідних злочинів.

Дослідження з цих позицій змісту повторності, яке має місце у розглядуваних статтях, показує, що в одних випадках встановлюється повторність тотожних злочинів (статті 222, 262, 312, 410 КК), в інших випадках – повторність однорідних злочинів (статті 190, 289, 308, 313 КК), при цьому у ст. 357 КК взагалі відсутня така кваліфікуюча ознака. З огляду ознак повторності одразу ж здається незрозумілим, чому у статтях 190 і 289 КК встановлена повторність однорідних злочинів, а у статтях 262 і 410 КК – повторність тотожних злочинів, також чому у статтях 308 і 313 КК – встановлення однорідних злочинів, а у ст. 312 КК – повторність тотожних злочинів. Більш того, незрозумілим вважається й те, чому при встановленні ознак повторності однорідних злочинів не співпадають за змістом переліки статей, які визначають зміст такої повторності, що передбачені у статтях 190 і 289 КК та у статтях 308 і 313 КК.

Зміст повторності, передбаченої ознаками ст. 190 КК, встановлюється у примітці до ст. 185 КК, де вказується: «У статтях 185, 186 та 189-191 повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями або статтями 187, 262 цього Кодексу». У примітці до ст. 289 КК зміст повторності визначається таким чином: «Відповідно до частини другої цієї статті під повторністю слід розуміти вчинення таких дій особою, яка раніше вчинила незаконне заволодіння транспортним засобом або злочин, передбачений статтями 185, 186, 187, 189-191, 262, 410 цього Кодексу».

Порівняння цих переліків статей, які визначають зміст повторності однорідних злочинів у статтях 190 і 289 КК, одразу ж викликає питання про те, чому в одному переліку має місце ст. 410 КК, а в іншому вона відсутня, тоді як предмет злочину, передбачений ст. 410 КК, має відношення не тільки та не стільки до транспортних засобів. Коментуючи положення ст. 410 КК, С.І. Дячук вказує: «Предметом даного злочину є зброя, бойові припаси, вибухові або інші бойові речовини, засоби пересування, військова та спеціальна техніка, а також інше військове майно... До іншого військового майна можна віднести будь-яке інше державне майно, закріплене за відповідними військовими частинами, зокрема, будинки, споруди, передавальні пристрої, паливно-мастильні матеріали, продовольство, технічне, аеродромне, шкіперське, речове, культурно-просвітницьке, медичне, ветеринарне, побутове, хімічне, інженерне майно, майно зв'язку та інше майно, а також кошти [2, с. 1327, 1329], а М.І. Хавронюк зазначає таке: «Військові майно взагалі – це державне майно, закріплене за військовими частинами, закладами,

установами та організаціями. До військового майна належать будинки, споруди, передавальні пристрої, всі види озброєння, бойова та інша техніка, боєприпаси, пально-мастильні матеріали, продовольство, технічне, аеродромне, шкіперське, речове, культурно-просвітницьке, медичне, ветеринарне, побутове, хімічне, інженерне майно, майно зв'язку тощо. Військове майно закріплюється за військовими частинами, закладами, установами та організаціями ЗС та інших військових формувань на праві оперативного управління, а також може потрапити в їхню власність або розпорядження в результаті ведення ними господарської діяльності: виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг, ведення підсобних господарств, отримання в оренду певних рухомого та нерухомого майна» [3, с. 1104]. При цьому підкреслюється, що предметом шахрайства при вчиненні дій, передбачених ст. 410 КК, є не тільки військове майно, а й право на нього [2, с. 1327; 3, с. 1104].

Отже, важко зрозуміти, чому незаконне заволодіння будь-яким рухомим та нерухомим військовим майном чи правом на нього створює повторність для незаконного заволодіння транспортним засобом, але не створює повторності для злочинів проти власності, чому незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами, яке передбачене ст. 262 КК, створює повторність для злочинів проти власності, а незаконне заволодіння військовою зброєю, бойовими припасами, вибуховими чи іншими бойовими речовинами, що передбачено ст. 410 КК, не створює повторності для злочинів проти власності.

З іншого боку, також важко зрозуміти, чому незаконне заволодіння військовою зброєю, бойовими припасами, вибуховими чи іншими бойовими речовинами, що передбачено ст. 410 КК, створює повторність для незаконного заволодіння транспортним засобом, передбаченого ст. 289 КК, але не створює повторності для незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами, передбаченого ст. 262 КК, яка взагалі не містить ознак повторності однорідних злочинів. Не містить ознак повторності однорідних злочинів і ст. 410 КК, що навряд чи можна вважати доцільним, оскільки це породжує неузгодженість та суперечливість чинного закону про кримінальну відповідальність.

Суперечливим є також встановлення ознак повторності у статтях 308, 312 і 313 КК. Зокрема, у ч. 2 ст. 308 КК з цього приводу вказується, що повторними визнаються ті самі дії, вчинені повторно або особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 306, 307, 310, 311, 312, 314, 317 цього Кодексу, у ч. 2 ст. 313 КК – ті самі дії, вчинені повторно або особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 306, 312, 314, 315, 317, 318 цього Кодексу, а в ч. 2 ст. 312 КК йдеться лише про повторність тотожних злочинів.

Отже, незрозуміло, чому дії, передбачені ст. 312 КК, створюють повторність щодо дій, передбачених статтями 308 і 313 КК, тоді як дії, передбачені останніми статтями, для дій, передбачених ст. 312 КК, повторності не створюють. Також важко зрозуміти, чому у статтях 308 і 313 КК переліки статей, які створюють зміст повторності однорідних злочинів, суттєво відрізняються один від одного.

З метою усунення встановлених суперечливостей доцільно вдосконалити положення розглянутих статей у частині встановлення такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення злочину повторно шляхом передбачення у всіх цих статтях (190, 262, 289, 308, 312, 313, 410 КК) ознак повторності однорідних злочинів, зміст якої визначити у відповідних переліках статей, котрі повинні бути одноковими для статей 190, 262, 289 і 410 КК та для статей 308, 312 і 313 КК.

Певні неузгодженості мають місце в законі про кримінальну відповідальність за шахрайство і в частині встановлення таких кваліфікуючих ознак складів злочинів, як завдання значної шкоди потерпілому, а також вчинення злочину у великих чи особливо великих розмірах.

Так, відповідно до примітки, що має місце у ст. 185 КК, значна шкода визначається із урахуванням морального становища потерпілого та якщо йому спричинені збитки на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян; у великих розмірах визнається злочин на суму, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян; в особливо великих розмірах визнається злочин на суму, яка в шістсот в більш разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян. Водночас у примітці ст. 289 КК вказується, що відповідно до частині другої і третьої цієї статті матеріальна шкода

визнається значною у разі заподіяння реальних збитків на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян, а великою – у разі заподіяння реальних збитків на суму понад двісті п'ятдесят неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Порівняння приміток до статей 185 і 289 КК показує, що в частині встановлення підвищеної кримінальної відповідальності залежно від заподіяння шкоди скали злочинів проти власності відрізняються від складу злочину, передбаченого ст. 289 КК, не тільки тим, що в них йдеться про три види матеріальної шкоди – значна, велика та особлива велика, тоді як у ст. 289 КК згадується лише про два її виду – значна та велика, але й межами, які встановлюються щодо значної та великої шкоди, а саме: якщо згідно з приміткою до ст. 185 КК великою буде шкода, яка перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян в двісті п'ятдесят і більше разів, то згідно з приміткою до ст. 289 КК великою буде шкода, яка перевищує показник «двісті п'ятдесят». Тобто шкода на суму двісті п'ятдесят неоподаткованих мінімумів доходів громадян згідно з приміткою до ст. 185 КК буде визнаватися великою, а згідно з приміткою до ст. 289 КК – значною. Це також потребує вдосконалення кримінального закону шляхом уніфікації його положень щодо видів та меж заподіяної шкоди.

На підставі викладеного слід зробити висновок, що встановлення кваліфікуючих ознак у складах злочинів, які передбачають відповідальність за шахрайство, у багатьох випадках характеризується неузгодженістю та суперечливістю положень, котрі містяться у розглядуваних статтях закону, у зв'язку з чим такі положення потребують відповідного вдосконалення та уніфікації шляхом внесення науково обґрунтованих змін та доповнень до Кримінального кодексу України.

Список використаної літератури:

1. Гришук В.К. Кримінальне право України. Загальна частина: Навч. посібник. – К., 2006.
2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За заг. ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 6-те вид., перероб. і доп. – К., 2009.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 2-е вид., перероб. і доп. – К., 2008.

Надійшла до редакції 31.10.2012

ЖУРОВА І.І., здобувач
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.24

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

У статті здійснена спроба аналізу правового регулювання звільнення від відбування покарання.

Ключові слова: *правове регулювання, звільнення, відбування покарання, засуджений.*

В статті здійснюється спроба аналізу правового регулювання звільнення від відбування покарання.

Ключевые слова: *правовое регулирование, освобождение, отбывание наказания, осужденный.*

The article is dedicated to analysis of legal regulation of release from serving punishment.

Keywords: *legal regulation, release, serving punishment, convict.*

В умовах реформування Державної кримінально-виконавчої служби України все частіше постають питання, пов'язані з ефективністю того або іншого виду кримінально-виконавчої діяльності. Серед такого виду діяльності особливе місце посідає звільнення від відбування покарання, від ефективності реалізації якого залежить закріплення досягнення мети покарання і кримінально-виконавчого законодавства та успішна ресоціалізація особи.

Так, протягом 6 місяців 2012 р. з установ виконання покарань звільнено 21625 осіб, з них на території України – 21377, в тому числі за місцем проживання – 20851 (98 %), за місцем судимості – 241. 237 засудженим адміністраціями надано допомогу у влаштуванні до лікуваль-

